

3. Левківська Г. П. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти : навч. посіб. / Г. П. Левківська, В. Є. Сорочинська, В. С. Штифурак — К. : Либідь, 2001. — С. 28, 57–58.
4. Литвинова Н. А. Адаптація студентів младших курсов в зависимости от уровня функциональной подвижности нервных процессов и функциональной асимметрии мозга / Н. А. Литвинова, М. Г. Березина. — М., 1999. — № 3. — С. 55.
5. Столяренко Л. Д. Психология / Л. Д. Столяренко. — Ростов-н / Д : Феникс, 2003. — С. 15.

В статье рассмотрены основные проблемы, с которыми сталкивается студент-первокурсник, поступив в университетский колледж. Также раскрыты важность и целесообразность применения социально-педагогических условий, которые будут способствовать скорейшему протеканию процесса адаптации.

Ключевые слова: адаптация, первокурсник, студенческий возраст, коллектив.

The main problems faced by first-year student in adapting to the university college. Also revealed the importance and usefulness of social and educational environment that will facilitate the early leakage process of adaptation.

Key words: adaptation, a freshman, the student's age, group.

Терещенко М. В.,

магістр практичної психології, викладач кафедри практичної психології
Інституту психології та соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка

ОБРАЗ СІМ'Ї ЯК АСПЕКТ КАРТИНИ СВІТУ ЛЮДИНИ

Автор розглядає поняття картини світу, наведено деякі механізми її розвитку. Порушується питання про провідну роль у становленні образу світу та, зокрема, образу сім'ї батьків. Особлива увага приділяється впливу батьківської сім'ї, який може набувати патологічного характеру.

Ключові слова: картина світу, образ світу, сім'я, образ сім'ї, уявлення про світ та сім'ю.

У людини є потреба орієнтуватись у світі не лише фізично, а й інтелектуально. Ця потреба реалізується завдяки формуванню картини світу. Становлення картини світу, або образу світу (у психологічній літературі ці поняття часто вживаються як синоніми) — аналіз та систематизація сприйнятої інформації; сукупність переживань людини під впливом навколишнього світу; а також саморегуляція на цій основі своєї поведінки і діяльності. Картина світу певного суб'єкта унікальна й відмінна від картин світу інших, так як вона є результатом суб'єктивного конструювання, зумовленого індивідуальними особливостями сприймання, мислення, діяльності.

Якщо розглядати картину світу як інтегральне психологічне утворення, то можна зазначити, що картина світу має свої складові компоненти: образ власного Я, свого теперішнього, минулого та майбутнього життя, образ професії, образ сім'ї, образ чоловіка / дружини, образ щасливої людини та інші образи.

Окремі структурні компоненти образу світу актуалізовані за результатами науково-теоретичних досліджень у психології, а саме, сприймання людиною простору, руху, часу, «змістового поля» (О. М. Леонт'єв), формування образу фізичного «Я» (А. Адлер), гендерного та етнокультурного образу світу (І. С. Кон, Е. Фромм), образу соціального світу (Б. Г. Ананьєв, С. Д. Максименко), образу світу дорослих та однолітків (Л. І. Божович), образу сім'ї (Т. В. Андреева), образу світу містики (С. Грофф, К. Г. Юнг), образу світу науки, професій (Н. І. Шевандрін), системи цінностей, моральних установок (І. Д. Бех, Б. С. Бра-туть).

Сучасна сім'я переживає значні проблеми соціально-економічного характеру, що часто відволікає або не дає можливості їй повною мірою реалізувати свої функції стосовно створення психологічного, духовного комфорту як дорослим, так і дітям, що призводить до проблем непорозуміння, конфліктності, розлучень, а це у свою чергу утруднює розвиток адекватного позитивного образу сім'ї.

У науковій літературі важко знайти дослідження про місце (яку частину займає) в картині світу образу сім'ї. Але незважаючи на це з впевненістю можна сказати, що образ сім'ї відіграє визначальну роль при створенні молодими людьми своєї сім'ї, адже саме на цей образ вони орієнтуються.

Сьогодні існують окремі дослідження психологічних механізмів формування у молоді образу майбутнього шлюбного партнера, особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників,

розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї. Всі ці дослідження стосуються юнацького віку, коли вже завершується формування образу сім'ї, майбутнього шлюбного партнера, настанов на укладання шлюбу та народження дітей. Формування ж образу сім'ї починається ще у дошкільному віці. Діти наслідують батьківську форму поведінки у сім'ї, різноманітні позитивні чи негативні звички, значущі особливості подружніх стосунків.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку психології як науки проблема образу сім'ї як аспекту картини світу людини залишається недостатньо розробленою. Зазначені вище проблеми й зумовили необхідність обрати тему цієї статті.

Мета статті — привернути увагу науковців, батьків до проблеми образу сім'ї; визначити особливості розвитку образу сім'ї.

Завдання — описати образ сім'ї в аспекті картини світу людини; з'ясувати причини які можуть призвести до неадекватного становлення образу сім'ї.

У роботі Д. О. Леонт'єва «Психологія смислу», подано наступне визначення С. Л. Рубінштейном образу: «Образ — відображення предмета, й відображається в образі предмет саме так, як він виступає у реальних життєвих стосунках» [4, 167–168].

Д. О. Леонт'єв зазначає, що у психічному образі існує не лише відображення явищ або предметних стосунків, але й життєвого смислу для людини, відношення до її потреб.

К. Г. Юнг писав, що образ світу складається з установок які він назвав «вищими уявленнями». Про картину світу можна говорити лише в тому випадку коли людина робить серйозні спроби абстрактно або наочно сформулювати свою установку, з'ясувати для самої себе, чому та для чого ми робимо саме такі вчинки та живемо саме таким чином. Розвиток свідомості зумовлює розвиток картини світу. Усвідомлення причин та цілей, здобуття досвіду, знань є механізмами її розвитку.

«Уявлення, яке складається в людини про світ, є образом того, що вона називає світом. Саме на цей образ, виходячи з його особливостей, людина орієнтується в своїй адаптації» [8, 223]. Так же свідомо або несвідомо створюються і певні уявлення та установки про сімейне життя, образ майбутнього чоловіка/дружини (як зазначає К. Юнг, на створення образів впливають наші батьки, а, відповідно, й індивідуальне та колективне несвідоме).

Уявлення про світ є фундаментальною умовою буття суб'єкта. Створюючи картину світу, людина може осмислювати себе та своє місце в реальності. Картина світу — це не стале та постійне утворення. Вона може змінюватись весь час так само, як весь час може змінюватись наша думка про нас самих. Кожне нове відкриття, кожна думка може надати світу нове обличчя. «Кожна людина рано чи пізно вичерпує себе, але в її ж інтересах необхідно уникати цього якомога довше, а цього можна досягти лише в тому випадку, якщо людина не дозволить усталитись образу світу, а кожну нову думку буде перевіряти, визначати її внесок у картину світу» [8, 224–225].

Відповідно, з конструюванням картини світу, розвивається і образ сім'ї.

Метою статті не є дослідження образу сім'ї на конкретному віковому етапі життя людини, тому розглянемо загальні чинники становлення образу сім'ї.

Можна сказати, що образ сім'ї — це ті уявлення про сімейне життя (розподіл ролей у сім'ї, стилі виховання дітей, особливості поведінки з чоловіком/дружиною, з молодшими та старшими членами сім'ї та ін.), які формуються у людини під час життя у родині та взаємодії з навколишнім середовищем.

Провідну роль у становленні образу світу взагалі та, зокрема, уявлень про сім'ю, чоловіка / дружину, працю, відіграють батьки, адже вони є центральними персонажами у житті дитини у дошкільному віці. Наслідуючи батьків, дитина навчається чоловічій і жіночій ролі, а потім у подальшому її дорослому житті може простежуватись тенденція несвідомого використання в сім'ї таких самих батьківських стосунків зі своїми дітьми незалежно від того, подобались вони чи ні їй у дитинстві.

У дошкільному віці розпочинається процес засвоєння дитиною статевих ролей та їх диференціація, що чітко проявляється у рольовій грі. Спостерігаючи за взаєминами дорослих (особливо батьків), дитина прагне до самостійної діяльності, наслідуючи життя дорослих. Вже у 2–3 роки, коли дитина знає свою стать і починає співвідносити «своє Я» з уявленнями про людей своєї та іншої статі, в рольових іграх вона демонструє маскулінну та фемінну поведінку, перш за все подружню та батьківську. У цих іграх відображається початок формування у дітей сімейних цінностей, які відповідають їхнім загальним уявленням про сім'ю.

У 3–5-річному віці у дитячих іграх неважко прослідкувати імітацію життя власної сім'ї або інших сімей, які діти могли спостерігати. Дівчинка вже не просто колісає ляльку, а робить це точно копіюючи свою маму.

Уже в 5–6-річних дітей уже сформовані більш-менш чіткі уявлення про те, які ігри для хлопчиків, а які — для дівчаток. Дівчатка граються у лікаря, школу, доньок-матерів, а хлопчики — у солдатів, міліцію, війну тощо. У зв'язку з цим формування образів мужності та жіночності й потреби наслідувати їх є важливим уже в ранньому дитинстві.

Ігри-перевтілення — один із значущих шляхів становлення подружніх і батьківських ролей, основним психологічним механізмом якого є ідентифікація та імітація. Дитина ідентифікує себе залежно від статі з батьком або матір'ю та імітує поведінку і в тих випадках, коли хтось із батьків жорстокий, несправедливий, грубий, холодний. У цьому 3–6-річному віці діти часто просять у батьків брата або сестричку. Вони бувають зворушливо турботливі та лагідні з молодшими [7, 135–137].

С. В. Ковальов говорить про необхідність формувати у дітей еталонів мужності та жіночності. Провідну роль у статевому вихованні і формуванні якостей сім'янина відіграють батьки. До 6–7 років діти чітко усвідомлюють приналежність і незмінність своєї статі (дошкільник може поцікавитись у свого батька, ким той був у дитинстві — хлопчиком чи дівинкою) [3, 55]. У юнацькому ж віці у школярів завершується етап формування рольових позицій чоловіка та жінки.

Один з чинників формування образу сім'ї — ідентифікація з батьками. На основі дублювання батьківських якостей індивідуум навчається чоловічої і жіночої ролі, має тенденцію несвідомо використовувати в сім'ї особливості взаємин батьків незалежно від того подобаються вони йому чи ні.

Варто зазначити, що досить часто вплив батьківської сім'ї набуває патологічного характеру. Наприклад, Е. Фромм наголошує, що власна нерозірваність з батьками складає основу невротичної любові, коли вже будучи дорослими, люди переносять чекання і страхи, які переживали стосовно батьків, на кохану людину. «Ці люди ніколи не звільняються від образу залежності і, подорослішавши, шукають цей образ у своїх любовних вимогах. У подібних випадках людина — у змісті почуттів — залишається дитиною 2,5 або 12 років, хоча інтелектуально і соціально вона знаходиться на рівні свого віку. У найбільш важких випадках емоційна незрілість веде до порушень соціальної дієздатності; у менш важких випадках конфлікт обмежується сферою інтимних стосунків» [6, 128]. Так діє нерозривний симбіотичний зв'язок.

Подібно до точки зору Е. Фромма, А. Менегетті говорить про нерозривний діадичний зв'язок з матір'ю. Діада — це реальність життя людини, яку неможливо виключити. Все життя — це діада, рух. Будь-яка реальність є такою і існує, перебуваючи у стосунках. «Діада означає: рух удвох, при якому рух одного не може відбуватись без руху іншого; це єдність дії; один із яких не може почати діяти, жити без співіснування з іншим. Наприклад, наші легені не можуть функціонувати без кисню» [5, 97].

Діада починається у стосунках «мати — дитина». Вона починається з народження дитини і триває доти, доки дитина дорослішає, накопичує досвід і переживання, її дії стають особистими, самостійними, вибір належить тільки їй. А. Менегетті наводить приклад: подібно до того, як кожна клітина народжується з середини іншої клітини, але потім, під час розвитку віддаляється від неї, так і для людини цей розрив, хоч і болючий, але необхідний для досягнення реальної незалежності. До тих пір, поки суб'єкт залишається в діадичних стосунках, він не здатний до самостійного руху [5, 98–99].

Тому батьки повинні з любов'ю відпустити дитину, дати їй можливість власного вибору. Як зазначає А. Менегетті, діти — це вклад дорослих в життя, в формування соціальних цінностей, але він ніяк не повинен впливати на потребу людини в самореалізації.

Сьогодні виховання зорієнтовано на амбіції, досягнення влади, нагромадження матеріальних благ, честолюбство. Як тільки дитина приходить в цей світ, їй відразу дають програму, карту за якою вона повинна жити. Вона ще не усвідомила, ким хоче стати, що принесе їй радість, від чого вона зможе стати щасливою, як її відразу ж програмують. Отримавши таку програму, вона вже не зможе прожити власне життя.

Так, наприклад, Е. Берн досліджуючи проблему людських взаємин, говорить про сценарій, як життєвий план, який постійно розгортається, формується в ранньому дитинстві, в основному, під впливом батьків. Цей психологічний імпульс з великою силою штовхає людину вперед, назустріч її долі, і дуже часто незалежно від її опору чи вільного вибору. Далі Е. Берн наголошує на тому, що людина, яка діє за готовими формулами — це вже не реальна особистість. Однак, саме такі люди і становлять більшість людства [2; 206].

Звичайно, розвиток уявлень про світ та, зокрема, сім'ю йде від несвідомих до більш усвідомлених мотивів, потягів. Так, К. Юнг відзначав, що лише у другій половині свого життя, після подолання певних конфліктів, ми можемо усвідомити справжні мотиви шлюбу з тією чи іншою людиною.

Деякі дослідники [див. 5, 6, 8] визначають оптимальний вік створення сім'ї для чоловіків — 30–32 роки, а для жінок — 28–30 років. Саме в цьому віці людина може досягти певної особистісної зрілості, матеріальної незалежності, а також може сформувати адекватний, позитивний образ сім'ї.

Висновки. Формування та розвиток власної картини світу — це реалізація потреби людини орієнтуватись у світі не лише фізично, а й інтелектуально. Створюючи картину світу, людина може осмислювати себе та своє місце в реальності. Бачити світ означає також бачити себе. Картина світу не є сталим утворенням, вона може розвиватись, змінюватись. Механізмами її розвитку виступають усвідомлення причин та цілей своїх вчинків, досвід, знання про себе та навколишній світ.

Структурними компонентами картини світу є уявлення, образи про різні сфери життя людини, у тому числі й образ сім'ї. Свідомо або несвідомо створюється образ сім'ї. Саме на цей образ, виходячи з його особливостей, людина буде орієнтуватись при створенні власної сім'ї.

Основним чинником розвитку уявлень про сім'ю відіграє батьківська сім'я. Ідентифікуючи себе з батьками, діти наслідують особливості поведунки ролі чоловіка/жінки, які в подальшому можуть зберігатись.

Часто вплив батьківської сім'ї набуває негативного характеру. Одним з таких впливів є надмірна прихильність до дітей, небажання відпустити їх у життя. Діти таких батьків ніколи не залишають образ залежності і шукають його у своїх подальших стосунках.

Батьки повинні усвідомити, що варто дати дітям жити власними уявленнями, здійснюючи свій вибір у житті, а не діяти за сценарієм який формується часто під впливом батьків.

Перспективою подальшого теоретичного та емпіричного дослідження є уточнення понять «картина світу», «образ світу», «образ сім'ї» «образ майбутньої сім'ї»; визначення структурних складових образу сім'ї (когнітивної, оцінної та поведінкової); а також вивчення чинників та механізмів становлення образу сім'ї на певних вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т. В. Психология современной семьи : моногр. / Т. В. Андреева — СПб. : Речь, 2005. — 436 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: психология человеческой судьбы / Э. Берн. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2002. — 480 с.
3. Ковалев С. В. Психология семейных отношений / С. В. Ковальков. — М. : Мысль, 1987. — 465 с.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 2003. — 487 с.
5. Менегетти А. Проект Человек / А. Менегетти. — М. : ННБФ «Онтопсихология», 2003. — 336 с.
6. Фромм Э. Искусство любить / Э. Фромм — СПб. : Азбука, 2002. — 221 с.
7. Шнейдер Л. Б. Семейная психология / Л. Б. Шнейдер. — М. : Мысль, 2005. — 765 с.
8. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / Юнг К. Г. — М. : Прогресс, 2006. — 331 с.

Автор рассматривает понятие картины мира, приведены некоторые механизмы ее развития. Поднимается вопрос о ведущей роли в становлении образа мира и, в частности, образа семьи родителей. Особое внимание уделяется влиянию родительской семьи, которая может приобретать патологический характер.

Ключевые слова: картина мира, образ мира, семья, образ семьи, представление о мире и семье.

The author considers the concept of world pattern, are some of the mechanisms of its development. Question on a leading role in establishing the image of the world, and particularly the image of the family parents. Particular attention is paid to the impact of parental family that can take a pathological character.

Keywords: world pattern, the image of peace, family, family image, presentation of world and family.

Щербань Б. О., Щербань Є. А.

КАРТИНА СВІТУ ЛЮДИНИ У РІЗНИХ ПІДХОДАХ ТА КОНЦЕПЦІЯХ

Стаття присвячена розгляду та систематизації підходів до вивчення картини світу людини, їх взаємодії та перспектив розвитку, в різногалузевих наукових дослідженнях.

Ключові слова: картина світу, психологічна концепція картини світу, лінгвістична концепція картини світу, єдина наукова картина світу.

Актуальність. Категорія «картина світу» часто вживається у дослідженнях, що проводяться в різних наукових галузях. Але, незважаючи на те, що з часу перших посилань на неї минуло більше ста років, проблема картини світу залишається малорозробленою. Досі існує низка питань щодо визначення сутності цього явища, структури, особливостей функціонування, механізмів побудови картини світу. В цій тематиці розкривається одна з найбільш глобальних наукових проблем: «людина і світ», а також уособлюється ряд психологічних феноменів, таких як суб'єктивність, внутрішня психічна реальність, особистий досвід. В сучасних дослідженнях фіксується зростання наукового інтересу до теми картини світу в різних галузях. В кожній з них створюється своя концепція, що відображає певний аспект проблеми. Таким чином, створюються такі масиви інформації, які надзвичайно важко досягнути та систематизувати, особливо беручи до уваги міждисциплінарний характер проблеми.